

AFGHANISTAN: US INTERVENTION AND TALIBAN'S RETURN

Abdulkadir Şen

Abstract

Afghanistan has always been a country where great powers wanted to dominate. In the last 200 years, this Asian country has been an important area of competition, especially in the struggle between Great Britain and Russia, called the "Great Game", and then during the Cold War between the USA and the Soviet Union. Due to its unique social structure, the dominant influence of religious identity, strong tribal ties, and tough geography, the great powers that tried to dominate the country were generally doomed to failure. Since its establishment in Afghanistan's Kandehar province in 1994, the Islamic Emirate of Afghanistan (Taliban), the country's most influential political-religious movement, has increased its effectiveness in the country in spite of all international attitudes and initiatives targeting its pure existence for the last 25 years. Taliban succeeded to regain power after a devastating war that lasted for 20 years and in which the world's most powerful armies were involved. When the motivations and causes that created the Taliban, the international community's policy during the administration of the first Islamic Emirate of Afghanistan, developments during the war, Afghanistan's demographic situation, and the attitudes of the Taliban's enemies in the country are examined collectively, the reasons behind the failure of the invasion will be understood more clearly. In this study, the establishment of the Taliban, the USA's intervention of the country and the process of the Taliban's reemergence after 20-year long war will be examined, and the US policies that led to the failure of the war will be explained.

Keywords: USA, Afghanistan, Taliban, Soviet Union, Islamic Emirate

AFGANİSTAN: ABD MÜDAHALESİ VE TALİBAN'IN DÖNÜŞÜ

Abdulkadir Şen*

Öz

Afganistan tarih boyunca büyük güçlerin hâkimiyet kurmak istediği bir ülke olmuştur. Son 200 yıllık dönemde ise bu Asya ülkesi başta İngiltere ile Rusya arasında yaşanan ve “Büyük Oyun” (Great Game) ismi verilen mücadelede, ardından da ABD ile Sovyetler Birliği arasındaki Soğuk Savaş döneminde önemli bir rekabet alanı olmuştur. Kendine özgü sosyal yapısı, dinî kimliğin baskın etkisi, güçlü kabilecilik bağları ve çetin coğrafyası nedeniyle ülkede egemenlik kurmaya çalışan büyük güçler genellikle başarısızlığa mahkûm olmuşlardır. Afganistan’ın Kandebar vilayetinde 1994 yılında kurulduğundan günümüze ülkenin en etkili siyasi-dinî hareketi olan Afganistan İslâm Emirliği (Taliban) son 25 yıldır varlığını hedef alan tüm uluslararası tutum ve girişimlere rağmen ülkede etkinliğini her dönem artırmış, 20 yıl süren ve dünyanın en güçlü ordularının müdahil olduğu yıpratıcı bir savaşın ardından da yeniden iktidara gelmeyi başarmıştır. Taliban’ı ortaya çıkaran nedenler, birinci Afganistan İslâm Emirliği idaresi döneminde uluslararası toplumun politikası ve savaş döneminde yaşanan gelişmeler, Afganistan’ın demografik durumu ve Taliban’ın ülke içindeki basımlarının tutumu toplu olarak incelendiğinde gelinen süreçte işgalin başarısızlığının ardında yatan nedenler daha net anlaşılacaktır. Bu çalışmada Taliban’ın kuruluşu, ABD’nin ülkeye müdahale edişi ve 20 yıllık savaşın dönüm noktalarının ardından ülkede yeniden Taliban’ın iktidara geliş süreçleri incelenecek, savaşın başarısızlığa uğramasına neden olan ABD politikalarına yer verilecektir.

Anahtar Kelimeler: ABD, Afganistan, Taliban, Sovyetler Birliği, İslam Emirliği

* Dr., Muş Alparslan Üniversitesi, a.sen@alparslan.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-4411-2883>.

Giriş

Denizlere herhangi bir sınırı olmayan Afganistan, Pakistan, Özbekistan, Tacikistan, İran, Çin ve Türkmenistan ile sınırdaş Merkez ve Güney Asya kavşağında yer alan 40 milyon nüfusa sahip Müslüman bir ülkedir. Yaklaşık 650 bin km² yüzölçümüne sahip (Bahmanyar, 2012:4) bu ülke baştanbaşa dağ silsileleriyle kaplı zorlu arazi koşullarına sahiptir. Hindikuş (Hindu Öldüren) dağları 1000 mil uzunlukta ve 200 mil genişlikte devasa bir dağ şerididir (Bahmanyar, 2012:4). Büyük İskender bu dağlık coğrafyada üç yıl çetin savaşlar vermiş fakat başarılı olamamış aynı şekilde Moğol istilaları da başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Bölgede Büyük İskender'in zapt etmekte en çok zorlandığı bölge olan Kunar Vadisi 21. yüzyılda da ABD'nin işgal boyunca en fazla zorluk yaşadığı bölge olmuştur (Hanifi, 2011:69). Afganistan'ın stratejik ve coğrafi konumu ülkeyi tarih boyunca yabancı istilalara karşı korunaklı hale getirmiştir. Hindikuş dağları, Sovyet işgali sırasında halk ve Afgan mücahitler¹ tarafından hazırlanmış olan devasa mağaralara ev sahipliği yapmaktadır. Bu mağaralar ABD işgali sırasında Taliban (Afganistan İslâm Emirliği) tarafından kullanılmıştır (Elicott, 2003:5). Hem bu coğrafi koşulları hem de yabancı güçlerin boyunduruğunu kabullenmeyen toplumsal ve kültürel yapısı nedeniyle Afganistan coğrafyası “İmparatorluklar Mezarlığı” şeklinde adlandırılmıştır. Büyük İskender ve Moğollara ek olarak Büyük Britanya da Afganistan'ı üç defa zapt etmeye girişmiş fakat Anglo-Afgan Savaşları (1839–42; 1878–80; 1919) olarak bilinen bu üç savaşta da istediği başarıyı sağlayamamıştır (Saikal, 2004:18). Seleflerinin tecrübelerine rağmen Afganistan yakın dönemde de iki büyük güç olan Sovyetler Birliği ve ABD tarafından işgal edilmiştir. Batılı ülkelerin eski Grek'ten günümüze, “öteki” olarak algıladıkları toplulukları barbarlar veya günümüzdeki şekliyle teröristler olarak nitelemeleri tarihsel süreklilik bağlamında okunabilir. Büyük İskender'in de tıpkı ABD gibi Afgan Kâbilelere “kanunsuz barbarlar ve medeniyet düşmanları” ismi vererek bu bölgeyi istilaya yeltenmesi tarihin bir tekrürü olsa gerektir (Holt, 2012:15). Sovyetler Birliği ve ABD'nin işgal girişimleri de hedeflerini gerçekleştiremeden sona ermiştir.

1 Sovyetler Birliği'ne karşı savaşan Afgan savaşçılara “mücahitler-mücahidin” tanımlaması genelde tercih edilen bir kullanımdır.

Halkın tamamına yakını Müslüman olan Afganistan'ın %65'ini Peştûnlar oluşturur. Afganistan'da zaten tartışmalı olan demografik dağılım ABD işgaliye birlikte daha da karmaşık hale gelmiştir. Eski Afgan yönetimi ve ABD, Peştûn nüfusun %42 olduğunu savunsa da bunun politik kaygılarla yapılan bir değerlendirme olduğu söylenebilir. Peştûnların gerçek nüfus oranının ne kadar olduğu ülkede ABD karşıtı direnişin ana unsuru ve Taliban'ın da tabanının büyük kısmını oluşturan Peştûn çoğunluğa karşı ABD tarafından dayatılan azınlık tahakkümünü tartışmaya açması açısından önemlidir. Gerçek demografik dağılımı tam anlamıyla tespit etmek güç olsa da elimizde yaklaşık tahminlerde bulunmak için bazı veriler bulunmaktadır. Muhtelif etnik grupların nüfus oranları hakkındaki verilerdeki tutarsızlıklar, son 50-60 yıllık süreçte Peştûn nüfus oranıyla ilgili rakamların sürekli radikal ölçüde değişmiş olması, demografik gruplandırmalarda yıllara göre değişen büyük makas farkları bu demografik dağılıma dönük istatistiklerin bilimselliğini şüpheli kılmaktadır. Peştûnlara ek olarak nüfusun %13-20'si Tacikler, % 9'u Hazaralar % 5'i ise Özbeklerden oluşur.² Hazaralar dinî açıdan da diğer etnik gruplardan farklılık arz ederler ve aynı zamanda Şiâ'nın bir kolu olan özgün Hazara inancına müntesiptirler. Hazaraların Moğol soyundan geldikleri ve Cengiz Han'ın savaşları sırasında geride bıraktığı bir askeri garnizonun devamı oldukları yönünde kayıtlar bulunur (Barracks, 2003:16). Bu anlamıyla Hazaralık hem bir ırk hem de bir inanç grubu olarak değerlendirilmelidir. İslâm, Afganistan'da yayılmadan önce bu ülkede Budizm, Hinduizm ve Mecusilik inanışları yaygındır. Bu da tarih boyunca İran ve Hint kaynaklı toplulukların Afganistan'a etkide bulunduğunu göstermektedir.

Uluslaşma Sürecinde Afganistan'ın Kuruluşu: Dürrânî Hânedanlığı

Modern Afganistan tarihi 18. yüzyıl'da kurulmuş olan Dürrânî Hânedanlığı (1747-1826) ile başlar. Ahmet Şah Dürrânî (d.1722) modern Afganistan'ın ilk kurucusu sayılır. İran Şah'ı Nâdir'in ölümünden sonra Afgan halkını tek çatı altında toplayıp İran ve Babür etkisinden bağımsız olarak bir araya getiren isim Dürr-i-Dürân (İnciler İncisi) lakabıyla anılan

² Bu rakamlar muhtelif istatistiklerin ortalamasından faydalanılarak hazırlanmıştır.

Ahmed Şah'tır (Saikal, 2004:19). Bu nedenle Afganlar ona ulusun babası anlamında "Ahmed Şah Baba" lakabı verirler. Afgan İmparatorluğu ismiyle de anılan Dürrânî'ler Orta Asya, Ortadoğu ve Güney Asya bölgelerinde geniş alanları kontrol altına alan, ağırlıklı olarak Peştûn nüfustan oluşan hanedanlıktır. Peştûnlar geçtiğimiz 250 yıl boyunca Afganistan'ı yönetmişlerdir (Barracks, 2003:12). Başlangıçta Dürrânîler (Sadozailer) sonrasında ise Afganistan'ı yöneten Barakzai'ler günümüzde Afgan halkının kendilerini ait hissettikleri topraklarda ilk defa hüküm sürdükleri iki bağımsız devlet olarak tanımlanabilir. Afganistan, tarih boyunca Büyük İskender, Sâsânî İmparatorluğu, Babürler, Safevî devleti ve diğer devletlerin egemenliğine girmiş, ancak bu güçlerin hiçbiri de bu topraklarda sağlam bir iktidar kuramamışlardır. Dürrânî Devleti'nin egemenliğinin 19. yüzyılda sona ermesinin akabinde Afganistan'ın günümüzde de en önemli şehirleri olan Herat, Kandehar, Kâbil gibi şehirlerde bağımsız site devletleri kurulmuştur (Saikal, 2004:26). Afgan topraklarında siyasi bütünlüğün olmadığı bu dönemlerde Afganistan, uzun bir süre boyunca İngiltere ve Rusya İmparatorluğu arasında yaşanan "büyük oyun" siyasetinde³ tampon bölge görevi üstlenmiştir (Hanifi, 2011:154). Afganistan, tarihi boyunca büyük medeniyetlerin birbiriyle mücadele sahası olagelmıştır. Bu mücadele hasaten son 150 yıllık süreçte Afganistan'da kanlı iç çatışmaların ve savaşların gerçekleşmesine neden olmuştur. Ülke 1919 yılında İngilizlerle yaşanan 3. Anglo-Afgan Savaşı sırasında fiili olarak kurulsada Afganistan Krallığı (1926-1973) adı ile Emânullah Han liderliğinde ancak 1926'da bir krallığa dönüşmüş ve bu hanedanlık yaklaşık 50 yıl boyunca iktidarda kalmayı başarmıştır. Jöntürkler etkisindeki Mahmut Terzi'nin başını çektiği "Genç Afganların" yönlendirmeleriyle Afgan halkını icbari modernleşmeye maruz bırakma yolunu tutan Emânullah Han'ın bu tavandan tabana sekülerleştirme hamleleri ülke içinde büyük tepki çekmiş (Runion, 2017:100) Mustafa Kemal Atatürk'ten ilham alan laikleştirme çabaları yönetim ile halkın arasının açılmasına neden olmuştur. Emânullah Han 1929 yılında modernleşme politikalarına karşı çıkan aşiretlere öncülük eden Habibullah Kalakânî tarafından devrilmiştir (Saikal, 2004:94). Esasen sekülerleşme tepkisi daha da geniş bir açıdan okunabilir. Keza hemen hemen bütün

3 Büyük Oyun kavramı 19. yüzyılda Büyük Britanya ile Rusya arasında Orta Asya'da üstünlük kurmak amacıyla yaşanan mücadeleye verilen genel isimdir.

Ortadoğu'nun modernleşme sürecinde halkın göstermiş olduğu tepki böylesi bir durum arz ediyordu. Modern dönemde Ortadoğu'nun yeni kimlik arayışını batının dünyaya sunduğu etnisiteye dile dayanan tek, homojen, seküler ve laik bir kimlik oluşturmuştur.

Ancak merkezi yönetim tarafından inşa edilmesi amaçlanan bu kimlik halk nezdinde pek de kabul görmemiştir. Hatta halk nezdinde kabul görmemesinin yanısıra bir tepki olarak din, halk tarafından kimliğin en önemli ögesi olma özelliğini daha da pekiştirmiştir (Koç, 2021: 140-142).

Emânullah Han'ın sürgüne gönderilmesinin ardından bir süre kargaşa ve iç savaş yaşayan ülkede 1933 yılında Zahir Şah'ın kontrolü almasıyla birlikte kurulan Afgan Krallığı (1933-1973) ile 40 yıl sürecek sükûnet dönemi egemen olmuştur (Saikal, 2004:134).

Afganistan 1970'li yıllardan itibaren yeniden çeşitli güçlerin mücadele sahası haline dönmüş, 1973 yılında Zahir Şah devrilmiş ve 1989 yılında Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgali ile birlikte ülkede 40 yıl sürecek aralıksız bir savaş ve çatışma ortamı başlamıştır.

Sovyet İşgali

Sovyetler Birliği (SSCB) 1979 yılında Afganistan'ı dönemin komünist lideri Babrak Karmal'ın desteğiyle işgal ederek kısa sürede başkent Kâbil'i kontrol altına almış (Maley, 2020:43) ancak Sovyetler Birliği'ne karşı son derece kanlı ve yıpratıcı bir direniş hareketi başlamıştır. Soğuk Savaş'ın zirvede olduğu bir dönemde yaşanan bu kanlı savaş doğal olarak üçüncü tarafların da çatışmaya dolaylı yönden müdahil olmalarına neden olmuştur. Bu dönemde Afganistan Savaşı'na müdahil olan güçleri şu şekilde sıralamak mümkündür: ABD, Avrupa ülkeleri, Afganistan'a en uzun sınırı bulunan ve yakın dönemde bir İslam Devrimi'ne sahne olan İran İslam Cumhuriyeti, kendini SSCB tehdidi altında gören ve Soğuk Savaş'ın Batı Bloğunda yer alan diğer ülkeler. Pakistan kalabalık Peştûn nüfusu (yaklaşık 40 milyon) barındırması hasebiyle aynı zamanda Rus etkisini Afganistan'la sınırlı tutmak ve Afganistan'ı bir tampon bölge (buffer zone) haline getirebilmek amacıyla Afgan cihadına destek sağlamıştır. Afganistan'ın Sovyetler ile Batı arasında bir mücadele arenası olduğu yönündeki yaklaşım

Afgan direnişini uluslararasılaştırmış ve Afgan mücahitlerin tüm dünyada meşruiyet zemini bulmasını sağlamıştır (Runion, 2017:106). Bu meşruiyet zeminine ek olarak Afgan halkı ciddi oranda askeri ve finansal destek elde etmiştir. Afgan halkının mücadelesi Sovyetler Birliği'nin hasmı olan Batılı ülkelerin ve bazı Müslüman devletlerin de çatışmaya müdahil olması ile birlikte ideolojik ve dinî bir çatışmaya evrilmiştir. Sovyetler Birliği'nin kontrol altına aldığı Müslüman ülkelerde dinî ve kültürel kimlikleri kökten değiştirmeye yönelik bilinen politikaları işgale karşı direnişin din ve mukaddesat savunusu olduğu yönündeki inancı güçlendirmiştir. Afgan halkı esasında Sovyetler Birliği'nin kendi ideolojisini Afganistan'a dayatmasına karşı mücadele etmiştir. İslam dünyasının muhtelif bölgelerindeki İslâmî Hareketlerin (İhvân-ı Müslimin, Cemaati İslâmî vb.) savaşa ilgi duyması ve pek çok ülkeden genç savaşçıların SSCB güçlerine karşı savaşa gitmeleri nedeniyle bu savaş bir halkın bağımsızlık savaşından daha ziyade dinî bir özgürlük mücadelesine ve İslam dünyasının bir varoluş savaşına dönüşmüştür. Afganistan, bu anlamı ile İslam Dünyası'nın zihninde son derece önemli bir takım değişim ve dönüşümlere de neden olmuştur. Çanakkale harbinden sonra pek çok Müslüman milletin bir cepheye verdiği ilk ortak mücadele Afgan cihadıdır. Aslında İslam dünyasının merkezi noktalarından, yani Arap âleminde ve Ortadoğu'dan nispeten uzakta olan bu fakir ülkede cereyan etmekte olan savaş ve işgale karşı mücadelenin bu derece merkezî bir role bürünmesi ve tüm İslam dünyasının bir bağımsızlık savaşı gibi algılanmasının muhtelif sebepleri bulunur. Müslüman bir beldenin gayrimüslim bir düşman tarafından işgal edilmesi, SSCB'nin her türden dinî yönelime varoluşsal açıdan karşı oluşu ve tüm dinlere karşı cephe alan bir ideolojik arka zeminden (komünizm) beslenmesi nedeniyle bu savaş beldelerin kutsal savunusundan da öte semavi dinlerin ateizm karşısındaki mücadelesi olarak bile algılanmıştır. Savaşın uluslararasılaşmasının diğer nedeni ise, bu çatışmaya müdahil olan Sovyetler Birliği'ne hasım olan ABD, Batı ve İslam Dünyası'ndaki müttefiklerinin gerek Afgan halkını gerekse de İslam dünyasında İslâmî Hareketleri bu savaşa taraftar kılmak için yürüttüğü yoğun medya ve propaganda kampanyalarıdır.

Sovyet işgaline karşı direnişin başını Sünni Afgan halkı çekmiş, özellikle Pakistan ve Afganistan sınırında bulunan ve 3. Anglo-Afgan Savaşında (1919) belirlenen (Runion, 2017:89) Durand Hattı ismi verilen sınırların

ötesinde yer alan özerk bağımsız bölgedeki Peştûn kabileler Ruslara karşı savaşta önemli roller oynamıştır (Rasanayagam, 2003:177). Tacik, Özbek ve Hazara topluluklar da zaman zaman saf değiştirmekle birlikte Sovyet işgaline karşı mücadelede yer almışlardır. Sovyetlere karşı savaşan 7 Sünni İslâmî Hareketten 6'sı Peştûn kimliğine sahiptir (Saikal, 2004:210). Afganistan işgali, savaşın başındaki amaçlarını gerçekleştirmediği bir yana Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin daha da zayıflamasına ve iç sorunlarının gün yüzüne çıkmasına neden olmuştur (Maley, 2020:153). Sovyetler Birliği'nin işgalinden önce komünist lider Babrak Karmal tarafından demir yumrukla yönetilen Afgan ordusu 110 bin askere sahipken (Isby, 2013: 18) Sovyetleri ülkeye davet eden hükümetin meşruiyetini yitirmesi neticesinde sadece iki yıl sonra 35 bine düşmüştür. Sovyetler Birliği 1989 yılında büyük bir mağlubiyetin akabinde Afganistan'dan çekilmiş ve kısa bir süre sonra da yıkılmıştır.

Taliban Yönetiminin (Afganistan İslâm Emirliği'nin) Kurulması

Afganistan 1979-1989 yılları arasında küresel güçlerin ilgi duyduğu büyük bir çatışmanın merkezi konumuna gelmişken 1990-1994 yılları ülke tarihi açısından kaosu ve düzensizliğin hâkim olduğu, savaş sonrası tüm travmaların belirgin bir biçimde görüldüğü, muhtelif silahlı güçlerin çeşitli lokal bölgelerde alan hakimiyeti sağlama çabalarının bulunduğu bir kaos dönemi olarak tarif edilebilir (Saikal, 2004:210). Sovyetler Birliği'nin dağılışının ve Afganistan'ın işgalden kurtarılmasının akabinde uzun bir dönem İslâmî bir devlet kurma amacıyla mücadele etmekte olan Afgan hareketler ile yalnızca anavatan savunusu yapan seküler-milliyetçi bir ideolojiye sahip olan gruplar arasında çatışmalar da baş göstermiş, çatışmalara İran destekli Hazaralar ve eski komünist rejimi yeniden diriltmek isteyen güçler de dâhil olmuştur (Saikal, 2004:210). Bu çatışmaların yayılmasında ve gelişmesinde Sovyet sonrası Afganistan'da çıkarlarını tehdit eden bir İslâmî rejimin kurulmasını engellemek amacı güden Amerika'nın ve Batılı ülkelerin istihbaratlarının da hatırı sayılır etkisi vardır (Maley, 2020:78). İşgal sonrası dönemde Sovyetler Birliği'ni yıkıma götüren direniş grupları arasında yaşanan nüfuz çatışmaları ülkeyi siyasî bir kaosa sürüklemiştir. Birkaç yıl süren görüşmeler neticesinde Afganistan'da siyasi birlik sağla-

namamış ve mücahit gruplar arasında yapılan her birleşme görüşmesinin akabinde yeni ve daha şiddetli güç mücadeleleri cereyan etmiştir. Afganistan halkı yeni bir ümit ve siyasi değişim beklentisi içine girmiştir. İç savaşa müdahil olan mücahit gruplar ve savaş ağaları SSCB işgali sonrası bağımsız ve güvenli bir devlet kurma temennisinde olan halk nazarında itibar kaybetmiş, (Hanifi, 2011:156) ülkede oluşan güç vakumunu ise yeni doğan bir İslâmî hareket olarak Taliban doldurmuştur:

Afgan-Rus Savaşı'nda Afganistan ve Pakistan'ın belirli bölgelerine yayılmış bulunan Hanefi-Deobendi medreseleri büyük rol oynamıştır (Rasanayagam, 2003:178). Deobendi medreselerinde yetişmiş ulema Ruslara karşı yurdun savunulması fetvaları vermiş ve pek çok Deobendi alimi çatışmalara bizzat katılmıştır. Pakistan tarafında yaşayan, SSCB'ye karşı savaşın yıpratıcı etkilerinden nispeten daha az etkilenmiş bulunan İslâmî medreseler Sovyetlerin mağlubiyetinin ardından vuku bulan kaosu sonlandırmak amacıyla sürece müdahil olmuşlardır. Taliban olarak bilinen ve Arapça "talebe" kökünden mürekkep sözcük, Farsça'da çoğul eki olan "an" takısıyla birleşerek oluşur ve talebeler anlamına gelir. Bu anlamıyla Taliban'ın bir öğrenci devrimi olduğu söylenebilir. Hareket 1994 yılında Kandehar merkezli olarak ortaya çıkmıştır. Hareketin lideri Molla Muhammed Ömer, Afgan-Rus harbine katılmış bir medrese hocasıydı (Rasanayagam, 2003:191). Afganistan'da siyasi kargaşalar nedeniyle mal ve can emniyetinin ortadan kalkışı ve halkın yeni bir siyasi ve dini harekete duyduğu ihtiyacı da değerlendirmiş olan ve bu güç vakumundan ötürü ortaya çıkmış bulunan Taliban hareketi kısa süre içerisinde Afganistan'ın geniş bölgelerinde egemen olmuştur. Bu, aynı zamanda Afgan halkının uzun yıllar boyunca Rus işgaline karşı verdiği mücadeleyi siyasi ikbal malzemesi haline getirmeye çalışmakla suçladıkları savaş ağalarına bir tepki olarak okunmalıdır (TO, D. A. 2008: 6). Zira savaş sonrasında bazı mücahit gruplar halkı memnun ederek güven ve teveccüh kazanmak yerine mafyalaşmıştır. Afgan halkı 1994 yılından itibaren bu savaş ağalarından ve etnik milliyetçi gruplardan kurtulabilmek ve Afganistan'da bağımsız bir devlet sistemi kurabilmek ümidiyle Taliban'a destek vermiştir. Taliban, bağlı oldukları gruplara dönük ümidini yitiren savaşçı tabanı da saflarına alarak kısa bir süre içerisinde ülkenin başkenti Kâbil'i kontrol altına almış (Runion, 2017:123) ve dönemin Cumhurbaşkanı Muhammed Necibullah'ı Kâbil'de idam etmiş-

tir (Wahab, 2007:192). Uluslararası siyaset ve temayüllere dikkat etmeyen Taliban'ın genç tabanı harekete dönük hasmane tavır takınan İran başta olmak üzere bazı ülkelerin diplomatik misyonlarına saldırmış ve eski rejim unsurlarına karşı intikam saldırılarına da girişmiştir. Bir süre sonra bu başıbozuk yönelimleri kontrol altına alan Taliban hareketi, 1995-2001 yılları arasında daha fazla bir devlet gibi hareket etmeye başlasa da dönemin uluslararası düzeni Taliban'ı bir devlet olarak tanımamıştır. ABD, Afganistan siyasetini değiştirmiş, "Soğuk Savaş" sürecindeki komünist tehlikenin yerini radikal İslam tehlikesinin yani "yeşil terörizm" tehlikesinin aldığını ilan etmiş ve uluslararası tehdit konseptini de buna göre şekillendirmiştir. Sovyetler Birliği'nden bağımsızlaşan ülkelerin ve Ortadoğu devletlerinin İran Devrimi'nin de etkisiyle yeni bir "İslâmî rejim" rüzgârıyla radikal İslamcılar tarafından devrilmesini Ortadoğu çıkarlarına aykırı bulan ABD, Afganistan'da bir İslam Devleti idealine sahip Taliban iktidarının başarılı olmasını engellemek için muhalif güçleri desteklemeye başlamıştır. ABD ve Batı ülkeleri Buda heykellerinin yıkılması, Muhammed Necibullah'ın öldürülmesi ve diğer bazı siyasi adımlarını bahane ederek Taliban'ı halk üzerinde baskı kurmakla suçlamış ve Afgan halkına çok ağır bedeller ödeyecek ambargo süreçlerini devreye sokmuştur (Rasanayagam, 2003:203). Bu ambargolarda Afgan halkı büyük bedeller ödemiştir. Afganistan'da 1995 yılından itibaren yağışların azalması neticesinde büyük bir kıtlık dönemi yaşanmış,⁴ uluslararası ambargolar kıtlığın etkilerini daha da derinleştirmiş ve Taliban'ın Batı karşıtı tutumunu da beslemiştir. Oysa Taliban ABD de dahil Batılı ülkelerle iletişim kurmak için bu ülkelere heyetler göndermiş ve çifte standart içeren yaklaşımların yapıcı olmadığını vurgulamıştır (Crews, 2009:251). Ambargoların derinleştiğine yönelik raporlara rağmen BM Afganistan'a yönelik yaptırım kararları almaya devam etmiştir (Johnson, 2009:223).

ABD ve NATO'nun Afganistan İşgali (2001-2021)

ABD ve Batı'nın Taliban'a karşı hasmane tutumu ve Afganistan içindeki insani dramlar Taliban'ın Batı'ya karşı bilenmesinde başat rol oyna-

⁴ <https://www.fao.org/3/x8669e/x8669e00.htm>.

mıştır. Günümüzde ABD'nin Taliban yönetimine kendi değerlerini dayatmasının ve takındığı hasmane tutumun Taliban'ın siyasi tercihlerine ciddi etkide bulunduğunu kabul eden pek çok uzman bulunur. Örneğin bunlardan biri "ABD ve Batı Taliban'a karma eğitimi dayatmak yerine kadınların eğitimi için özel alanların oluşturulmasına odaklanmalıydı. Zaten pek çok bilimsel araştırmada da karma olmayan eğitimin daha başarılı olduğunu göstermektedir" demektedir (Johnson, 2009:78).

ABD ve NATO işgali sürecinde Taliban giderek daha fazla kendisini sadece Afganistan halkının lideri değil, tüm dünya Müslümanlarının lideri olarak konumlandırmaya ve dünyanın her bölgesinden Afganistan'a akın etmiş bulunan yabancı savaşçıları barındırmaya devam etmiştir. Taliban'ın ABD'yi tüm kötülüklerin anası olarak kabul etmeye başlamasının arkasındaki ana nedenlerden ilki, El-Kaide'nin Küresel Cihat ideolojisi olsa da ikinci sebep de ABD'nin başından itibaren Taliban aleyhtarı bir tutum sergilemesidir. ABD'nin Afganistan'ın içinde belirli bölgelerde sivilleri hedef alması ve Taliban iktidarını devirmek için Kuzey İttifakı ismiyle bilinen muhalif güçleri Rusya, Hindistan, Tacikistan ve İran'ın ortaklığıyla silahlandırması (Rasanayagam, 2003:203, Saikal, 2004:228-230) Taliban ile Amerika arasındaki husumetin daha da artmasına neden olmuştur. Karşılıklı hasmane adımlar ve menfi tutumlar sonuçta 11 Eylül saldırılarının gerçekleşmesine zemin hazırlamış, 2001 yılındaki 11 Eylül saldırılarından sonra ABD ve çok uluslu güçler Afganistan'ı işgal etmiştir. ABD başlangıçta operasyona "Sonsuz Adalet Operasyonu" (Operation Infinite Justice) ismi vermiş, ancak dinî imada bulunulduğu eleştirileri üzerine bu sefer "Kalıcı Özgürlük Operasyonu" (Operation Enduring Freedom) tercih edilmiştir. Bu isim de Afgan halkını özgürleştirmek ve demokratikleştirmek iması taşımakla eleştirilmiştir. İşgal operasyonunda ABD'nin sadece haftalar içerisinde Afganistan'ın genelinde kontrolü ele geçirmesi süper gücün bir gövde gösterisine dönüştürülmüştür. Zira süper gücün terörle mücadele savaşı yeni dünya düzeninde egemenliğini kaybetmemek ve kuvvetini göstermek amaçları da taşımaktaydı (İşler, 2021:159). Bir süre sonra özellikle Pakistan'ın Peştun ağırlıklı bölgelerinden başlamak üzere geniş bir bölge sathında ABD'ye karşı ciddi bir direniş baş göstermiştir.

Pakistan-Afganistan sınırı Peştun yurdudur ve İngiltere tarafından 1896 yılında çizilen bu sınır 1919 yılında yapılan anlaşmayla Afganis-

tan'a dayatılmıştır (Wahab, 2007:258. Bu bölgeler İngilizler, Sovyetler ve ABD'ye karşı halk direnişlerinin en güçlü olduğu bölgelerdir. Sovyetler Birliği işgali döneminde Afganistan'da işgal karşıtı direnişin başını çeken 6,2 milyon Peştûn Pakistan'a göç etmeye zorlanmış (Clements, 2003:200) ancak göç edenler hem Sovyetlere karşı savaşın inisiyatifini üstlenmiş, hem de savaş sonrası Taliban'ı destekleyerek anayurtlarına dönmüşlerdir. Durand Hattı ile dönemin İngiliz kontrolündeki Hindistan ile Afganistan arasındaki sınırlar belirlenmiş olsa da Afgan halkının ezici çoğunluğu bu hattın statüsünü tanımayı reddetmektedir. Pakistan'ın Federal Yönetilen Kabile Alanları-Federally Administered Tribal Areas (FATA) ismini verdiği ve nüfusun kahir ekseriyetinin Peştû olduğu bu bölgeler günümüzde hem Afganistan ile Pakistan arasında önemli bir kriz meselesidir hem de bölgede İslâmi bir yönetim kurmak için savaşan Pakistan Talibanı (TTP-Tehriki Taliban Pakistan) arasındaki çatışmaların ana arenasıdır.

Afganistan'da 2001-2006 yılları görece sakin dönemdir. Görünüşte Afganistan işgali başarılı olmuş ve ABD amaçlarına uygun bir toplum ve hükümet kurabilmek amacıyla yoğun çalışmalara başlamıştır. Afganistan toplumunu dönüştürme projelerinin ne kadar tutarsız ve akamete uğramaya mahkûm olduğu zaman içerisinde ortaya çıkmıştır. İşgal güçleri Taliban iktidarını çökertmek dışında Afgan halkını da modernleştirmeyi amaçlayan bazı politikalar devreye sokmuş, (Kaufmann, 2007:5) kadın hakları, cinsiyet eşitliği, bireyselleşme, geleneksel aşiret bağlarının çözülmesi, LGBT hakları gibi belirli olguları ve toplumsal demografi ile sosyal tutumu kökten değiştirecek girişimleri ve söz konusu alanda faaliyette bulunan ve toplumsal dokuyla uyumlayan STK'ları ve projeleri desteklemesi Afganistan halkında içten içe bir toplum mühendisliği yapıldığı yönünde alguları beslemiştir. Kabileciliğin, yerel aktörlerin güç paylaşımına dayalı geleneksel yönetim biçiminin Batı mantıklı bir merkezî yönetim anlayışıyla dönüştürülmesi işgal karşıtı direncin nedenlerinden biridir (Jones, 2010:16). Aynı şekilde ABD, Taliban döneminde yasaklanan eroinin yeniden ekilip satışının önüne geçmemiştir. Geçmişte de Amerikan servis elemanlarının eroin ticaretine müdahil olduklarına ilişkin Amerikan kamuoyunda deprem etkisi uyandıran iddialar ortaya atılmıştır (Bkz. McCoy, 1972). Buna karşın Taliban lideri Molla Muhammed Ömer 2000 yılında yayınladığı bir fetva ile eroin üretimini yasaklamış (Rasanayagam, 2003:203) ve ülke-

de Taliban kontrolü bölgelerdeki eroin üretimi neredeyse sıfıra düşmüştür (Wahab, 2007:222). ABD döneminde eroin üretiminin yeniden artması 20 yılın sonunda Afgan halkının sırtına çok ağır bir yük yüklemiş ve Afganistan'da milyonlarca kişinin eroin bağımlısı olmasını beraberinde getirmiştir. Eroin bağımlılarının aynı zamanda aile ilişkilerinin de zedeleniği göz önünde bulundurulursa Afganistan'da neden oldukça fazla dul ve yetimin bulunduğu da anlaşılır. Yeniden örgütlenen ve tüm Afganistan sahasında mücadeleye girişen Taliban 2007 yılından itibaren daha önce geleneksel olarak güçlü olmadığı HHerat, Badahşan, Takhar gibi yerlerde de kademeli olarak gücünü arttırmaya ve gerilla harbi yürütmeye başlamıştır (Crews, 2009: 52). Taliban'ın bu yıpratıcı taktiklerine ABD de kapsamlı bir drone harekâtı ile yanıt vermiştir.

Afgan halkının ABD ve çok uluslu güçlere karşı topyekün bir direniş geçmelerinin muhtelif nedenleri bulunur. Bu nedenlerin en başında ABD ve çokuluslu güçlerin yalnızca 2001 yılında binin üzerinde sivil katlettikleri bombardımanlarına (Crews, 2009:321) ek olarak yerel müttefiklerinin Afganistan'ı işgal sürecinde yaptığı insan hakları ihlalleri ve katliamlar gelir (Maley, 2020:62). ABD, Taliban'ın kaleleri olarak bilinen bölgeleri aralıksız bir biçimde ve sivil ayrımı gözetmeksizin bombardımanlara tabii tutmuş, Amerikan Birleşik Devletleri'nin saha personelleri ve CIA elemanları "Cenk Kalesi" ve "Deşti Leyli" gibi bölgelerde bizzat kendi gözetimlerinde yapılan etnik ve dinî katliam ve kıyımlara göz yummuştur (Şen, 2011:77). Hatta bazı Amerikalı askeri yetkililerin müteammiden bu katliamları yerel destekçileri aracılığı ile yürüttükleri de kamuoyuna yansımış ve ispatlanmıştır (Şen, 2011:55). Amerika bu süreçte Afganistan'ın hâkim unsuru olan ve halkın %70'ine yakınına oluşturan Peştûn çoğunluğu devre dışı bırakmış ve Afganistan'da Tacik ve Özbek azınlığın dominant olduğu bir kabine ve bürokrasi kurmuştur (Rotberg, 2000:30). Geçici Afganistan parlamentosu Peştûn çoğunluğa karşı güç kazanmayı amaç edinen etnik azınlıklar tarafından domine edilmiş, Peştûn kimliği yok sayılmış ve intikam saldırılarına girişilmiştir (Bkz. Johnson, 2009). Oysa Afganistan tarihi neredeyse Peştûn tarihiyle özdeşleşmiştir. Peştûnlar tek başlarına diğer tüm etnik unsurların tamamından daha fazla nüfusa sahiptirler ve tarihsel olarak da her zaman Afganistan'ın hâkimleri olmuşlardır. Örneğin Büyük Britanya'nın Afganistan savaşlarının neredeyse tamamı Peştûnlarla yapıl-

mış ve İngiliz arşivleri de anlaşma ve görüşmelerin ana muhatabının Peştûnlar olduğunu göstermektedir (Hopkins, 2008:5). Bu intikam saldırıları ve ABD'nin Afganistan'da icbari bir modernleşme yaratıp Afgan halkının inanç ve kültürü ile uyum göstermeyen uygulamaları Afganistan sathında devreye sokma politikaları da Afgan halkının direncini her geçen gün daha fazla arttırmış, yabancı işgal güçlerine dönük nefreti körüklemiştir.

Afgan toplumunu var eden üç önemli unsur bulunur: Aşiretçilik, coğrafya ve İslâm (Barracks, 2003:1). Bu üç unsuru savaş sırasında değiştirip toplum mühendisliğine girişmek savaş içinde savaşa girmek gibi sayılmalıdır. Dinî-kültürel atmosfer muhalefet etmenin, direnmenin meşru zemini inşa etmektedir (Filiz, 2021:55-56) Afganistan'a egemen olan Dürrânîler (Sadozaler) (1747-1818) ve daha sonra Afganistan'ı yöneten Barakzailer (1826-1929) ülkeyi ancak aşiretler arasındaki denklemleri iyi kurmaları sayesinde yönetebilmişlerdir (Saikal, 2004:5). Hint Britanya'sı döneminin jeneoloji uzmanı ve tarihçilerinden Mountstuart Elphinstone 1815 yılında yaptığı araştırmada ülkede 282 Peştûn aşireti kaydetmiştir (Hopkins, 2008:26). Ülkede ötekileştirilen büyük bir kesimin hem eski hak ve imkânlarını yeniden elde etmek, hem kendilerini tahakküm altına alan azınlıkçı hükümeti devirmek, hem de ABD Başkanı George W. Bush'un Afganistan savaşını "Haçlı savaşı" olarak nitelemesi⁵, işgal sonrası kurulan siyasi nizamın da kültürel dejenerasyonu hızlandırması Taliban Hareketinin kısa sürede Afgan halkının daha geniş kesimleri tarafından kabul görmesine zemin sağlamıştır. ABD 11 Eylül saldırıları ile birlikte Afganistan'ı işgal ettiğinde uluslararası kamuoyunda nerede ise tam bir konsensüs oluşmuş vaziyetteydi. ABD'nin geleneksel rakipleri olan Rusya ve Çin'e ek olarak İran bile Afganistan işgalinde ABD ile eş güdümlü hareket etmiştir. Ancak işgalin ilerleyen dönemlerinde ABD ve Batılı ülkelerin Afganistan'daki varlığından rahatsızlık duyan Çin, Rusya ve diğer bölgesel güçler de bu süreçte süper gücün zayıflamasına olanak tanıyan bir siyaset gütmüşlerdir.

Barış Müzakereleri ve Taliban'ın Dönüşü

Taliban için 2007-2013 yılları etkinliğini olağanüstü artırdığı ve savaşın inisiyatifini ele geçirdiği dönemler olarak tanımlanabilir. Taliban'ın

5 <http://news.bbc.co.uk/2/hi/americas/1563722.stm>

askeri etkinliğini giderek artırması üzerine ABD başkanı Barack Obama 2009 yılında “Afganistan’daki ılımlı Taliban unsurlarıyla iletişim kuracaklarını” deklare etmiştir (Sheikh, 2013:15). ABD ile Taliban arasında barış müzakerelerini amaçlayan ilk karşılıklı görüşmeler 2013 yılında gerçekleşmeye başlamış⁶ ve bu görüşmelerin yürütülmesi için Katar’ın başkenti Doha seçilmiştir. Katar Afganistan Savaşı’na taraf olmaması ve İslam dünyasındaki diğer İslâmî hareketlerle de yakın ilişkilerinin bulunması gibi nedenlerle tercih edilmiştir. Katar’daki müzakerelerin başlamasından kısa süre sonra Taliban müzakere için açtığı ofise Afganistan İslam Emirliği’nin bayrağını asmış ve bu girişim yeni bir krize neden olmuştur. ABD ve Afgan Hükûmeti Taliban’dan Emirlik bayrağını indirmesini, zira ABD ve müttefik güçlerin Taliban’ı bir devlet olarak tanımadıkları için bayrağını da kabul etmeyeceklerini iletmiştir. Afgan Hükümeti Taliban’ın müzakere ofisine kendi bayrağını asmasını sürgün hükümeti kurmak şeklinde değerlendiren reddetmiş, Taliban ise ABD’ye tüm mücadelesinin bu bayrak ve İslâmî bir yönetim için olduğunu bildirerek savaşa devam edeceğini deklare etmiş ve ofisi kapatmıştır.⁷ ABD’nin “en uzun savaş” “bitmeyen savaş” nitelendirmeleriyle tanımladığı Afganistan harbini bitirmek yönündeki arzusu ve iç kamuoyunun baskısı neticesinde Taliban ile 2014 yılında yeniden görüşme talebinde bulunulmuştur. Bu talebin neticesinde Katar’daki müzakere masası yeniden kurulmuş ve Taliban’ın elinde esir olan ABD askeri Bowe Bergdahl karşılığında “Guantanamo Beşlisi” olarak bilinen Taliban’ın üst düzey liderlerinin serbest bırakılması konusunda anlaşmaya varılmıştır.⁸ Taraflar arasındaki müzakereler ABD başkanı Barack Obama döneminde de devam etmiş, 2016 yılında gerçekleştirilen başkanlık seçimlerinde aday olan Donald Trump seçim kampanyalarında Amerikan askerlerini anayurda geri getireceğini⁹ ve Amerika’nın “sonu gelmeyen savaşlarını” bitireceğini, bu savaşlardan Amerika’nın değil; Rusya, Çin ve İran gibi Amerika’nın hasımlarının faydalandığını açıklamıştır.¹⁰ Trump Amerikan ordusunun dünyanın geri kalanına demokrasi ihraç politikasının yanlış ol-

6 <https://www.dw.com/en/why-qatar-fosters-close-contact-with-the-taliban/a-59030146>

7 <https://www.aljazeera.com/news/2013/7/19/taliban-shuts-doha-hq-over-broken-promises>

8 <https://www.nytimes.com/2019/03/26/world/asia/taliban-guantanamo-afghanistan-peace-talks.html>

9 <https://in.usembassy.gov/remarks-president-trump-strategy-afghanistan-south-asia/>

10 <https://www.washingtonpost.com/news/worldviews/wp/2017/08/22/russia-iran-and-china-are-undermining-afghanistans-progress-but-president-trump-didnt-call-them-out/>

duğunu, ABD'nin dünyanın polisi olmaması gerektiğini ve temel politikasının ABD'yi yeniden güçlendirmek ve Çin'i dengelemek olduğunu ısrarla vurgulamıştır.¹¹ Donald Trump başkanlığının ilk aylarında ezici bir askeri üstünlük kazanmak ümidiyle Afganistan'a ek asker gönderse de (Thomas, 2021:5) bu planın başarısızlığa mahkum olduğu görüldükten sonra vaatlerini yerine getirmiş ve Amerikan askerlerini Afganistan'dan çekmek yönünde çalışmalara başlamıştır. Pentagon ülkedeki muharip kuvvetlerin bir kısmını kademeli olarak çekmeyi planlamıştır.

ABD ve Taliban yetkilileri 29 Şubat 2020'de dünyaya deklare ettikleri nihai anlaşma ile savaşın sona ereceği ve Afganistan'da Taliban ile Afgan hükûmeti arasında görüşmelerin gerçekleştirileceği, karşılıklı esir takaslarının yapılacağı bir ateşkes metni imzalanmıştır.¹² Varılan anlaşmaya göre karşılıklı esir takasları gerçekleştirilmiş, karşılıklı iyi niyet göstergelerinin ve tansiyonu düşürücü jestlerin akabinde Afgan yönetimiyle de Taliban'ın görüşmesi sağlanmıştır. Ancak Afgan hükûmeti ve ABD başından itibaren anlaşmanın pek çok maddesine uygun davranmamış, Taliban üyesi esirlerin bir kısmı serbest bırakılmamış hem sivil hem de Taliban hedeflerine saldırılar gerçekleştirilmiştir. Buna rağmen Taliban ile Afgan Hükûmeti arasında Katar, Moskova, Pekin gibi başkentlerde görüşmeler gerçekleştirilmiş, ABD ile de müzakereler sürmüştür.

ABD Politikasının Başarısızlığının Nedenleri

ABD ve çokuluslu güçlerin Afganistan'daki başarısızlığının askeri, ekonomik, siyasi ve sosyal pek çok nedeni bulunmaktadır. ABD'nin eğittiği Afgan ordusunun disiplinsizliği, savaş ağalarının ve çıkar gruplarının birbiriyle zaman zaman çatışmalara dönüşen rekabeti, Afgan toplumunun özgürlüğüne düşkün yapısı, Afganistan'ın gerilla harbine olanak tanıyan coğrafi koşulları, işgal güçlerinin bir türlü hayata geçirememiş oldukları köklü ekonomik reformlar nedeniyle daha da artan yoksulluk gibi neden-

11 <https://www.defenseone.com/ideas/2019/07/trump-says-us-troops-shouldnt-be-policemen-afghanistan-so-why-are-they-there/158602/>

12 Agreement for Bringing Peace to Afghanistan between the Islamic Emirate of Afghanistan which is not recognized by the United States as a state and is known as the Taliban and the United States of America 29 Şubat, 2020. <https://www.state.gov/wp-content/uploads/2020/02/Agreement-For-Bringing-Peace-to-Afghanistan-02.29.20.pdf>

ler Afganistan'da problemlerin giderek büyümesine neden olmuştur. İşgalin başında Afgan halkının bir kısmında var olan iyimser hava dağılmış ve halkın memnuniyetsizliği de artmıştır. Sonuçta hem ABD içinde hem de uluslararası kamuoyunda ABD ve müttefikleri tarafından yürütülen Afganistan misyonunun daha fazla sorgulandığı ve daha fazla asker kaybının gerçekleştiği, savaşın ekonomik yükünün Amerikan toplumu üzerinde oluşturduğu baskının arttığı bir tablo ortaya çıkmıştır. Bu tablo Amerikan iç siyasetinde de siyasi rekabet konusu olmuş, savaşı başlatan George W. Bush'un başkanlığının sona ermesinin akabinde yeni Amerikan başkanı Barack Obama 2009'da Mısır'da gerçekleştirdiği bir konuşma ile İslam dünyasıyla yeni köprüler kurmak istediğini ilan etmiş,¹³ Amerikan askerlerinin Afganistan'dan çekilmesini ve Amerika'nın Afganistan ve İslam dünyasında muharip ve saldırgan bir güç olarak görülmesinin artık sona ermesini istediği yönünde mesaj vermiştir. Obama yönetimi Afganistan'da Amerikan çıkarlarına zarar vermeyecek bir çekilmeyi arzularsa da bunu gerçekleştirmek kısa vadede zor görüldüğünden Obama yönetimi Taliban'dan ziyade ABD için daha büyük tehdit olduğunu düşündüğü El-Kaide örgütüne yönelik kapsamlı bir drone saldırısı başlatmıştır. Pakistan-Afganistan sınırında güvenli bölgeler edinmiş bulunan El-Kaide ve müzahir grupları özellikle hedef alan bu drone saldırılarında El-Kaide'nin lider kadrosunun önemli isimleri öldürülmüş ve El Kaide'nin operasyonel kabiliyeti büyük ölçüde azaltılmıştır. Usume Bin Ladin'in 2011 yılında Pakistan'ın Abbottabad şehrindeki bir evde Amerikan denizcilerinin düzenlediği bir operasyona öldürülmesi (Barve, 2021:22) neticesinde Amerika'nın Afganistan'dan çekilme koşullarının gerçekleştirildiğine Amerikan kamuoyu da inanmaya başlamıştır.

Barack Obama'nın başlattığı barış görüşmeleri Afganistan'da Taliban ile El Kaide'nin arasını ayırmayı, Taliban'ın yayılma emellerini ve diğer ülkeleri tehdit eden yönelimini zayıflatmayı hedeflemiştir. Bu bağlamda Obama yönetimi Taliban'ın ikinci lideri Molla Ahtar Mansur'un bir drone saldırısında öldürülmesi de dâhil¹⁴ sivil ve askeri hedeflere dönük Amerikan operasyonlarını artırmış, Taliban ise ABD ve Ulusal Afgan Ordusu'na

13 <https://obamawhitehouse.archives.gov/issues/foreign-policy/presidents-speech-cairo-a-new-beginning>

14 <https://www.aljazeera.com/news/2016/5/23/afghan-talibans-mullah-mansoor-killed-in-us-strike>

(ANA: Afghan National Army) dönük saldırılarına giderek daha fazla ağırlık vermiş ve Taliban liderlerine yönelik drone saldırılarına mukabil olarak Taliban da “yeşilden maviye saldırı” (green on blue) ismi verilen operasyon tarzı ile Afgan ordusuna sızarak içeriden saldırılar gerçekleştirmiştir (Cordesman, 2012:2). İçerden yapılan ve Amerika'nın tedarik hatlarını hedef alan saldırılar askeri kamplar arasındaki iletişimi sekteye uğratmış ve Amerikan ordusunu adeta felç etmiştir. Yerel işbirlikçilerine güvenemeyen Amerikan askerlerinde oluşan travmatik ruh halini zaman zaman Amerikan askerlerinin Afgan ordusuna ateş açmasıyla da neticelenen bir güven buhranına dönüştüğü bu dönemdeki süreçlerden görülebilir.

Başkan Trump, aday olduğu 2021 yılı başkanlık seçimlerine yakın ve muhtemelen seçim sonuçlarını etkilemek amacıyla Afganistan'dan askerleri çekme takvimini biraz daha öne almış ve 2021 Noel'inde askerlerin evlerine dönmeleri gerektiğini duyurmuştur. Aslında Amerika'nın Afganistan'da beklentilerden erken bir şekilde Afganistan'dan çekilmesi Taliban'ın başarısının da en önemli nedenlerinden biridir. Afgan istihbaratı bazı sahte bayraklı saldırılar gerçekleştirerek çekilme sürecini engellemek istemiştir. Ancak Afgan kamuoyunda Amerika'nın uzun yıllar desteklemiş olduğu Tacik, Özbek ve Hazara'lardan oluşan azınlık kesimlerin bütün çabalarına rağmen ABD kendi ulusal çıkarlarını öncelemiş ve Afganistan'dan çekileceğini deklare etmiştir. ABD, 2021 yılının ağustos ayında Afganistan'dan çekilmiş ancak Afganistan'dan çekilme sürecinden önce ülkeyi uzun yıllar sürecek bir iç çatışmaya da hazırlamıştır. Nitekim ABD Başkanı Joe Biden'ın ABD'nin Afganistan'dan çekilmesinden iki gün sonra yaptığı ulusa sesleniş konuşmasındaki ifadelerinden de anlaşılacağı gibi Afganistan'da Amerikan askerleri çekilmeden önce Afganistan Afgan ordusu ile Taliban'ın uzun yıllar sürecek bir iç savaşa girmesinin planlandığı bariz bir biçimde anlaşılmaktadır. Biden bu konuşmasında şunları söylemiştir:

“Çekilmek için daha uygun bir zaman olamazdı. Binlerce Amerikan askerini geri gönderip savaşı 30 yıla uzatamazdım. Ama beklediğimizden erken çöküş yaşandı. Afgan liderler teslim oldu. Kaçtılar. Ordu çöktü. Savaşmayı denemeden bile. Amerikan askerleri asla Afganların kendilerinin savaşıp ölmeyecekleri bir savaşta savaşıp ölmeyecekler. 2 trilyon doların üzerinde para harcadık. 300 bin kişilik Afgan ordusunu en iyi silahlarla

donatıp eğittik. Pek çok NATO ülkesinden daha güçlü bir ordu teşkil edip donattık. Afgan ordusuna ihtiyaç duyacakları her aracı verdik. Maaşlarını ödedik, hava güçleri için gerekli tedarikleri yaptık. Taliban'ın hava gücü yok. Yakın hava desteği verdik. Kendi geleceklerine karar vermeleri için onlara her şansı verdik. Ama onlara gelecekleri için savaşıacak isteği (akideyi) veremedik.¹⁵

Sonraki günlerde yaptığı bir konuşmada “Afganistan bir imparatorluklar mezarlığıdır. Hiçbir askeri güç bu ülkede kontrol sağlayamaz”¹⁶ ifadelelerini kullanan Biden'ın bu sözleri aslında ABD'nin uzun yıllar süren bir iç savaş beklentisinde olduğunu göstermektedir. Çekilme programı ABD'nin öngörmediği şekilde gerçekleştirmiş ve Amerika açısından tam bir askeri skandala dönüşmüştür. ABD'nin Taliban'la savaşı için Afgan ordusuna bağışlamış olduğu devasa askeri ekipmanlar (en az 80 milyar dolar değerinde) tamamen Taliban'ın eline geçmiştir. Taliban'ın yekvücut yapısı ve Taliban muhalifi Tacik, Özbek, Hazara grupları ile Afgan hükümetinin parçalı yapısı zaten süngü üstünde duran devlet sisteminin kısa sürede çökmesine neden olmuştur. Yaşanan yenilginin nedenleri arasında Taliban'ın inanca dayalı bir akide hareketi olduğu ve savaşçıları sıkı bir eğitimden geçirdiği, motivasyonları yüksek olan bu kesimlerin bir cihat gayesi ile hareket ettikleri, öte yandan ordunun ve muhalif yapıların pek çok yozlaşmaya uğramış olması (Sopko, 2017:7), halka dönük uzun yıllar süren baskı politikaları ve kamuoyu güveninin neredeyse sıfıra inmiş bulunması, askerlerin ve milislerin dünyevi amaçlar için savaşıyor olması, Afgan ordusunun ciddi bir eğitim yoksunluğu yaşamış olması gösterilebilir.

ABD ve müttefikleri, çok uluslu güçlerin ülkeden ayrıldıktan sonra Taliban'ın katliam ve intikam saldırılarına girişeceği ve bu saldırıların da Afgan hükümetinin tüm unsurlarını Taliban karşısında yekvücut kılacağını düşünmekteydi.

Ancak bu da gerçekleşmemiş ve Taliban esir aldığı Afgan bürokratları ve askerleri de içeren genel bir af ilan etmiştir (Thomas, 2021:19). Bu da Afganistan toplumunda Taliban'ı şeytanlaştıran bakış açısının gerçeği yan-

15 <https://www.youtube.com/watch?v=ffMGzawyHFA>

16 <https://www.theweek.in/news/world/2021/08/17/graveyard-of-empires-not-in-us-interests-in-speech-biden-backs-his-afghanistan-exit-policy.html>

sıtmadığı, Amerikan propagandasından ibaret olduğu yönündeki algıları güçlendirmiş ve Taliban kısa sürede ülkenin büyük bölümünü çatışma olmaksızın kontrol altına almıştır.

ABD 2001-2021 yılları arasında Teröre Karşı Savaş kampanyalarına 6,4 trilyon dolar, (Hopkins, 2021:147-159) Afganistan savaşına ise 2,6 trilyon dolar harcamıştır. Uzmanlar savaşın bitmesiyle masrafların bitmeyeceğini, 2050 yılına kadar ABD'nin yaralı Amerikan askerleri için 2 trilyon dolardan daha fazla harcama yapmak zorunda kalacağını belirtmektedirler (Bilmes, 2021:7).

11 Eylül sonrası savaşlara 3,3 milyon Amerikan askeri katılmış, Afganistan savaşına ise 600 bin asker müdahil olmuştur. NATO ve ISAF güçlerinin seferber ettikleri asker oranı da göze alındığında Afganistan savaşına 1 milyonun üzerinde askerin müdahil olduğu ortaya çıkmaktadır. ABD, savaş boyunca 2352 ABD askeri ve 1847 paralı asker yaşamını yitirmiş, 20149 asker de yaralanıp sakat kalmıştır. ABD ve NATO üyesi çok uluslu güçler son 20 yılda Afganistan'a bir milyonun üzerinde asker yığarak Taliban'ı engelleyememiş ve Vietnam'daki "Saygon Yenilgisini" andıran bir şekilde cephanelerini ve müttefiklerini geride bırakarak Afganistan'ı terk etmiştir. Yaşanan tecrübe hiçbir harici gücün askeri yöntemlerle bir ülkenin toplumsal dinamiklerine meydan okuyamayacağını bariz bir göstergesidir. Robert Nicholson'un işgal sonrası kaleme aldığı bir yazısına "The unconquerable Islamic World" (İşgal edilemez İslâm Dünyası) ismi vermesi savaşın Batılı ülkelerin çıkarması gereken derse ilişkin önemli bir noktadır.

Sonuç

ABD'nin 19 Ağustos 2021 tarihinde 20 yıllık işgalin ardından Afganistan'dan çekilmeleri yalnızca Afganistan tarihi için değil aynı zamanda bölge tarihi için de son derece önemli bir dönüm noktası olmuştur. ABD ve NATO'ya bağlı çok uluslu müttefiklerinin 20 yıl süren, devasa askeri, beşerî ve iktisadi kaynakların harcanması ve olağanüstü miktarda asker sevkıyatı yapmasına rağmen ülkedeki temel misyonlarını realize etmekte başarısızlığa uğramalarının uluslararası siyasette de kalıcı etkilerinin ola-

cağını öngörmek mümkündür. Zira Büyük İskender ve Moğol İstilasının karşılaştığı zorluklar, başarısız üç Anglo-Afgan Savaşı, Sovyetler Birliği'nin yenilgisi ve son olarak Amerikan projelerinin akamete uğraması Afganistan'ın zapt edilemez bir ülke olduğu yönündeki yaygın kanaati beslemiştir. ABD'nin Irak'tan çekilmesi ve Fransa'nın Mali'deki başarısızlığı da eklendiğinde daha genel sonuçlar ortaya çıkmaktadır: İslâm Dünyası'nın yabancı işgaller sonucu Batı tarzı bir dönüşüme uğratılması yönündeki çabalar başarısızlığa mahkûmdur. Taliban'ın dönüşü Pakistan, İran ve Tacikistan gibi ülkelere önemli etkilerde bulunmasının yanısıra Amerikan hegemonyasının zayıfladığı yönünde son 20 yılda dile getirilen temel retoriği de güçlendirmiştir. Süper gücün askeri zaaflarının bu denli aleni bir tablo ile gündeme gelişinden sonra Çin'in Tayvan'da, Rusya'nın Afrika ve Ukrayna cephelerinde, İran'ın ise yayılma çabalarına giriştiği bölgelerde daha cüretkâr davranması muhtemeldir. Taliban'ı da bu yeni dönemde bekleyen önemli meydan okumalar ve zorluklar bulunmaktadır. Taliban karşıtı siyasi yapılar içinde bulunulan dönemde muhtelif devletler tarafından desteklendikleri bir zemin bulabilirler. Bunun Afganistan içinde bir güvenlik problemine dönüşüp dönüşmeyeceğinde en belirleyici husus Taliban'ın kuşatıcı bir hükümet kurması ve bir örgüt mantığıyla değil bir devlet mantığıyla hareket edip tüm unsurları sisteme dâhil etmesidir. Taliban saflarında uzun yıllar boyunca savaşmış askeri kadroların siyasi süreçlerde ayrıcalık talebinde bulunması muhtemel görünmektedir. Bu da ülkede liyakat merkezli değil, sadakat merkezli bir yönetim aygıtının oluşumunu beraberinde getirme riski taşımaktadır. Bir diğer sorun ise Taliban'ın daha pragmatist yetkilileri ile tabanı arasında oluşabilecek uçurum ve duygusal kopuş sürecidir. Taliban'ın uluslararası topluma entegre olmak amacıyla söylemini yumuşatması IŞİD gibi radikal-tekfirci grupların zemin kazanmasına neden olabilir. Yeni "Emirlik" döneminde uluslararası güçlerin Taliban Hareketi'ne ambargo uygulaması hem Afgan halkını cezalandırmak anlamına gelecek, hem de Taliban'ın tıpkı 1996-2001 yıllarında olduğu gibi daha da sert bir çizgiye çekecektir. Bu da tüm bölge ülkelerinin ve Batı ülkelerinin bedelini ödeyecekleri bir istikrarsızlık, göç, güvenlik sorunu ve insani krize kapı açacaktır. Geline süreçte Afganistan İslâm Emirliği'nin ülkenin bir gerçekliği olduğu, Batılı güçler tarafından desteklenen Afgan yönetimi unsurlarının ise kamuoyunda görüldüğü oranda bir meşru zemine ve desteğe

sahip olmadıkları ortaya çıkmıştır. Birinci Taliban iktidarında olduğu gibi yeni dönemde de uluslararası güçlerin Taliban iktidarını resmen tanınamaları ve diplomatik kanalları kapalı tutmalarının Taliban'ın uluslararası toplumla ilişki kurma yönündeki tavrını olumsuz etkileyeceği ve bundan en fazla Afgan halkının zarar göreceği aşikârdır.

Kaynakça

- Bahmanyar, M. (2012). **Afghanistan Cave Complexes 1979–2004: Mountain strongholds of the Mujahideen, Taliban & Al Qaeda**. Bloomsbury Publishing.
- Barracks, M. (2003). **Afghanistan: An Introduction to the Country and People**. Washington DC: Marine Corps Institute (US).
- Barve, M. (2021). **Careless Peacebuilding: A Poststructural Policy Analysis of the Afghanistan Study Group Final Report: A Pathway for Peace in Afghanistan**.
- Bilmes, L. (2021). **Veterans of the Iraq and Afghanistan Wars: The Long-term Costs of Providing Disability Benefits and Medical Care, 2001-2050**.
- Clements, F., & Adamec, L. W. (2003). **Conflict in Afghanistan: a historical encyclopedia**. ABC-CLIO.
- Cordesman, A. H. (2012). **Coalition, ANSF, and Civilian Casualties in the Afghan Conflict: From 2001 Through August 2012**. Center for Strategic and International Studies.
- Crews, R. D., & Tarzi, A. (Eds.). (2009). **The Taliban and the Crisis of Afghanistan**. Harvard University Press.
- Ellicott, K., & Gall, S. B. (2003). **Junior Worldmark Encyclopedia of Physical Geography**.
- Filiz, İ. (2021). **Irak Kürtleri Seküler ve İslamcı Partiler Hareketler ve Kavramsal Tartışmalar**. İstanbul: Nida Yayıncılık.
- Hanifi, M. J. (2011). **Thomas Barfield, Afghanistan: A Cultural and Political History**.
- Holt, F. L. (2012). **Into the Land of Bones: Alexander the Great in Afghanistan** (Vol. 47). Univ of California Press.
- Hopkins, B. (2008). **The Making of Modern Afghanistan**. Palgrave Macmillan.
- Hopkins, B. D. (2021). **The War That Destroyed America: Afghanistan's Coming Bill**. *Critical Asian Studies*, 53(1), 147-159.

Isby, D. (2013). **Russia's War in Afghanistan**. Bloomsbury Publishing.

İşler, Ahmet (2021). “**Ortadoğu Üzerinde Kurulan Hegemonya ve Emperyalist Stratejiler**”. Modern Dönem Kıskaçında Ortadoğu: Tarih-Kültür-Siyaset. Ed. Ahmet İşler, Fenomen Yayınları: Erzurum.

Johnson, C., & Leslie, J. (2009). **Afghanistan: The mirage of peace**. Bloomsbury Publishing.

Jones, S. G., & Munoz, A. (2010). **Afghanistan's Local War: Building Local Defense Forces**. Rand National Defense Research Inst Santa Monica Ca.

Kaufmann, J. E., & Morgan, M. J. (2007). **A Democracy is Born: An Insider's Account of the Battle Against Terrorism in Afghanistan**. Greenwood Publishing Group.

Koç, Yunus (2021). “**Modern Dönemde Ortadoğu'da Milli Kimlik ve Etnisite**”. Modern Dönem Kıskaçında Ortadoğu: Tarih-Kültür-Siyaset. Ed. Ahmet İşler, Fenomen Yayınları, Erzurum.

Maley, W. (2020). **The Afghanistan Wars**. Bloomsbury Publishing.

McCoy, A. W., Read, C. B., & Adams, L. P. (1972). **The Politics of Heroin in Southeast Asia**.

Rasanayagam, A., & Afghanistan, A. (2003). **A Modern History**. London: IB Tauris.

Rotberg, R. I. (Ed.). (2007). **Building a New Afghanistan**. Brookings Institution Press.

Runion, M. L. (2017). **The history of Afghanistan**. ABC-CLIO.

Saikal, A., Farhadi, R., & Nourzhanov, K. (2004). **Modern Afghanistan**. Tauris.

Sheikh, M. K., & Greenwood, M. T. J. (2013). **Taliban talks: Past present and prospects for the US, Afghanistan and Pakistan** (No. 2013: 06). DIIS Report.

Sopko, J. F. (2017). **Actions Needed to Improve US Security-Sector Assistance Efforts in Afghanistan**. Special Inspector General For Afghanistan Reconstruction Arlington Va.

Şen, A. (2011) **Afganistan İnsan Hakları Raporu 2001-2011**. Mazlumder Yayınları.

Thomas, C., Hacker, T. F., Gill, C. R., & Peters, H. M. (2021). **US Military Drawdown in Afghanistan: Frequently Asked Questions**. Congressional Research SVC.

TO, D. A. (2008). **Governments of the World: A Global Guide to Citizen's Rights and Responsibilities**.

Wahab, S., & Youngerman, B. (2007). **A Brief History of Afghanistan**. Infobase Publishing.

İnternet: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/americas/1563722.stm>

İnternet: <https://in.usembassy.gov/remarks-president-trump-strategy-afghanistan-south-asia/>

İnternet:<https://www.aljazeera.com/news/2013/7/9/taliban-shuts-doha-hq-over-broken-promises>

İnternet:<https://www.dw.com/en/why-qatar-fosters-close-contact-with-the-taliban/a-59030146>

İnternet: <https://www.fao.org/3/x8669e/x8669e00.htm>

İnternet: <https://www.youtube.com/watch?v=ffMGzawyHFA>

İnternet:<https://obamawhitehouse.archives.gov/issues/foreign-policy/presidents-speech-cairo-a-new-beginning>

İnternet:<https://www.defenseone.com/ideas/2019/07/trump-says-us-troops-shouldnt-be-policemen-afghanistan-so-why-are-they-there/158602/>

İnternet:<https://www.state.gov/wp-content/uploads/2020/02/Agreement-For-Bringing-Peace-to-Afghanistan-02.29.20.pdf>

İnternet:<https://www.theweek.in/news/world/2021/08/17/graveyard-of-empires-not-in-us-interests-in-speech-biden-backs-his-afghanistan-exit-policy.html>

İnternet:<https://www.washingtonpost.com/news/worldviews/wp/2017/08/22/russia-iran-and-china-are-undermining-afghanistans-progress-but-president-trump-didnt-call-them-out/>

Extended Summary

Afganistan has always been a country where great powers wanted to dominate. In the last 200 years, this Asian country has been an important area of competition, especially in the struggle between Great Britain and Russia, called the “Great Game”, and then during the Cold War era between the USA and the Soviet Union. Afganistan has been called the “Graveyards of Empires” due to its geographical conditions and social and cultural structure that does not accept foreign powers. In addition to Alexander the Great and the Mongols, Great Britain also attempted to seize Afganistan three times, but could not achieve the desired success in these three wars known as the Anglo-Afgan Wars (1839-42; 1878-80; 1919). Despite the experience of its predecessors, Afganistan was recently occupied by two major powers, the Soviet Union, and the United States in different times. From the ancient Greeks to the present, Western countries are describing the communities they perceive as “others” as barbarians or terrorists as they are doing today. Alexander the Great’s attempt to invade this region by calling the Afghan tribes as “vigilante barbarians and enemies of civilization”, just like the United States, must be a repetition of history. Attempts made by the Soviet Union and the United States to invade the country also failed without achieving their objectives. The withdrawal of the US from Afganistan on August 19, 2021, after 20 years of occupation, marks an extremely important turning point not only for the history of Afganistan, but also for the history of the region. It is quite possible to foresee that the failure of the USA and its multinational allies affiliated to NATO to realize their basic missions in the country, despite spending 20 years, enormous military, human and economic resources and sending an extraordinary number of soldiers, will have lasting effects on international politics. Because the difficulties faced by Alexander the Great and the Mongol Invasion, the three unsuccessful Anglo-Afgan Wars, the defeat of the Soviet Union, and finally the failure of the American projects have fed the widespread belief that Afganistan is a non-conquerable country. When the withdrawal of the USA from Iraq and the failure of France’s actions in Mali are added to this situation, more general results emerge. Efforts on transforming the Islamic World into a Western-style transmutation with the help of foreign invasions are doomed to failure. The Taliban’s return has had significant implications

for countries such as Pakistan, Iran, and Tajikistan, as well as strengthening the fundamental rhetoric that American hegemony has weakened over the past 20 years. After the superpower's military weaknesses came to light with such an obvious picture, countries engaged in expansion efforts will act more daring, like China in Taiwan, Russia in African and Ukrainian fronts, and Iran in areas where it is engaged in expansion efforts. There are also significant hassles and challenges awaiting the Taliban in this new era. It can be easily foreseen that anti-Taliban political structures can find a ground when they are supported by various states during this period. The most decisive factor in whether this situation will become a security problem within Afghanistan will be that the Taliban establish an inclusive government and act with the logic of a state instead of organization and incorporate all elements into the system. Military cadres who have fought alongside the Taliban for many years seem likely to demand privileges in political processes. This carries risks in the country, such as bringing about the formation of a loyalty-centered management apparatus rather than a quality-centric one. Another problem is the potential gap and emotional disconnect between the Taliban's more pragmatist officials and the grassroots. The Taliban's softening of its rhetoric to integrate into the international community could lead to radical-monotheistic groups such as ISKP obtaining more basis. In this new "Emirati" era, the embargo of international forces on the Taliban Movement again will both mean punishing the Afghan people and will draw the Taliban to an even tougher line, just as it did in 1996-2001. This will open the door to instability, migration, varieties security and humanitarian crisis that all countries in the region directly and Western countries (first-phase) indirectly will pay for. In the process, it has now emerged that the Islamic Emirate of Afghanistan is a reality of the country, while elements of the Afghan government, supported by Western powers, do not have the legitimate ground and support as public opinion appears. As with the first Taliban rule, it is clear that the failure of international actors to formally recognize the Taliban as a legitimate power and to keep diplomatic channels closed instead of finding a common ground based on bilateral empathy will negatively affect the Taliban's attitude towards relations with the international community and that will cause the suffer for Afghan people again.